

ŽIVOT I DJELA DINKA DUBROVČANINA SREDNJEVJEKOVNOG LIJEČNIKA I MEDICINSKOG PISCA

Grmek Mirko Dražen

I. ŽIVOT

Potkraj XIV. i na početku XV. stoljeća bio je liječnik Dominko iz Dubrovnika profesor na sveučilištima u Bologni i Sieni. Napisao je nekoliko stručnih rasprava, uglavnom terapijskih priručnika i praktičnih komentara arapskih medicinskih djela, koji su bili možda i iznad prosjeka tadanje evropske medicinske literarne produkcije. Premda je Dominko bio tako ugledna ličnost, sačuvalo se veoma malo pouzdanih podataka o njegovu životu. Sve što zasad znamo o njemu potječe ustvari samo iz tri povijesna izvora. Ti su izvori rukopisi Dominkovih djela, rotuli sveučilišta u Bologni i bilješka u knjizi bolonjskog povjesničara Alidosija.

U javnim knjižnicama u New Yorku, Firenzi i Rimu čuva se danas nekoliko rukopisa Dominkovih djela.¹ Skoro svi ti rukopisi potječu iz XV. stoljeća, pa su prema tome prvorazredna biografska vrela, ali — nažalost — sadrže samo veoma mršave podatke o svom autoru. Dominko se u vlastitim djelima na latinskom jeziku najčešće naziva *Dominicus de Raygosa de Bononia*, *Dominicus de Ragusia de Bononia* ili samo *Dominicus de Raygosa*. U jednom talijanskom rukopisu zabilježen je kao *Domenico da Bologna*. Nema sumnje, da prvo-
navedeni grad označuje Dominkovo podrijetlo, a drugonavedeni stalno boravište. Postavlja se pitanje, da li *Raygosa* odnosno *Ragusia* u tom slučaju znači Dubrovnik ili možda gradić *Ragusa* na Siciliji. U dubrovačkim dokumentima nije uspjelo naći nikakav neposredni dokaz da Dominko potječe s obale Jadranskog mora.² O tome postoji,

¹ Detaljni podaci o tim rukopisima nalaze se u drugom dijelu ovog članka. Kod traženja Dominkovih rukopisa po inozemnim knjižnicama pomogao mi je napose francuski historičar medicine dr. Ernest Wickersheimer, a kod nabavljanja fotografskih snimaka pomogli su mi dr. Frederick H. Cramer i dr. Karlo Balić, pa im svima mnogo zahvaljujem.

² Zahvaljujem dr. Vinku Foretiću i Žarku Muljačiću, što su mi pomogli kod rada u Državnom arhivu u Dubrovniku.

kako ćemo vidjeti, samo kasna tradicija nekih dubrovačkih povjesničara. No, s druge strane, posve su negativna bila arhivska i literarno-historijska istraživanja na Siciliji.³ Niz razloga govori u prilog dubrovačkog podrijetla liječnika Dominka. Na početku XV. stoljeća Dubrovnik bijaše velik i slobodan grad, a sicilijska Ragusa tek neznatno naselje. Dubrovčani su u ono vrijeme imali žive veze s Bolognom; svakako življe nego sicilijska Ragusa. Nazivi Raygosa i Ragusia nikad se ne upotrebljavaju za mjesto Ragusa na Siciliji, dok je upotreba tih oblika za Dubrovnik bila u ono vrijeme dosta česta.⁴ Dominko je, dakle, bio podrijetlom Dubrovčanin, a živio je uglavnom u Bologni. U svojim djelima naziva se »physicus«, što znači da je studirao medicinu na nekom sveučilištu, najvjerojatnije u Bologni. Svoj konzilij o liječenju kamenaca i podagre napisao je 2. studenoga 1421., no nije navedeno gdje se tada nalazio.⁵ Iz teksta te rasprave vidi se samo da je dobro poznao ljekovita vrela u mjestu Porretta kraj Bologne. Komentar devete knjige Rhazesova Kitab al-Mansuri napisao je u Sieni. Počeo ga je pisati u prosincu 1424., a dovršio ga je 3. lipnja 1425.⁶ Taj sastavak je zapravo skup predavanja, koja je Dominko držao u Sieni školske godine 1424./25. Traktat o uroskopiji počeo je pisati na nagovor svojih učenika (»rogatu quorundam sociorum scolarium meorum«), a dovršio ga je 3. travnja 1425. Dominko izrijeком navodi, da je u to vrijeme bio profesor praktične medicine u Sieni (»cum legerem practicam Senis 1425«).⁷

Važne podatke o životu Dominka Dubrovčanina nalazimo u izvornim popisima srednjovjekovnih profesorā sveučilišta u Bologni.³ Dominko se prvi puta spominje u rotulima filozofskog i medicinskog fakulteta god. 1395. i 1396. kao predavač astrologije. God. 1397. predavao je moralnu filozofiju, a 1398. i 1399. medicinu. Kroz daljih 15 godina nema Dominkova imena u popisima bolonjskih profesora. Po-

³ Kod toga mi je znatno pomogao ugledni talijanski historičar prof. Biagio Pace, pa mu ovime zahvaljujem.

⁴ Na tu važnu činjenicu osobito me je upozorio prof. Biagio Pace. U pismu od 13. VIII. 1951. saopćio mi je taj uvaženi poznavalac povijesti Sicilije, između ostaloga, i ovo: »La forma Ragusaeus non si trova mai adoperata per i cittadini di Ragusa siciliana. Per la medesima ultima ragione credo che debbano essere dalmati Dominicus de Raigosa o de Raygosa, forme ignote per la città siciliana, ed anche Franciscus Crassus Ragusinus. perché anche questa forma non è adoperata per la città siciliana, per la quale si trova sempre e solamente Ragusanus.« Činilo mi se vrijednim doslovno navesti to mišljenje, jer ono omogućuje važne zaključke i o podrijetlu nekih drugih srednjovjekovnih ličnosti.

⁵ Cod. Ricc. 1177, fol. 26^r.

⁶ Cod. New York Academy of Medicine, fol. 1^r i 50^v.

⁷ Ibid., fol. 102^r.

⁸ Umberto Dallari: I Rotuli dei lettori legisti e artisti dello Studio Bolognese dal 1384 al 1799, Bologna 1888, IV, 19, 22, 24, 36, 38, 40, 41, 43, 44, 52. — Isp. G. Zaoli: Lo Studio Bolognese e Papa Martino V (anni 1416—1420), Studi e memoire per storia dell'Università di Bologna, 1912, III, 141, 143, 147, 149; G. Zaoli: Di alcuni »Rotuli« dello studio della prima metà del secolo XV (Contributo alla storia dello studio dal 1420 al 1455), ibid., 1920, IV, 228; Pearl Kibre: Hitherto Unnoted Medical Writings by Dominicus de Ragusa (1424—1425 A. D.), Bulletin of the History of Medicine, vol.VII/1939, 8, 990-995.

novo se pojavljuje kao predavač medicine u rotulu od godine 1415. Imao je tada godišnju plaću od 300 bolonjskih libara. Izvršno primjećuje Kibre, da je Dominko morao biti veoma uvaženi stručnjak, jer su onda bili rijetki profesori s tako velikom plaćom.⁹ Na položaju profesora medicine ostao je neprekidno od 1415. do 1421. Godišnja plaća iznosila mu je od 140 do 300 bolonjskih libara. Poslije 1421. opet ne nalazimo Dominka u bolonjskim popisima. U to je vrijeme — kako smo vidjeli iz rukopisa njegovih djela — otišao u Sienu, gdje je predavao praktičnu medicinu. Uskoro se vratio u Bolognu, pa je 1426. i 1427. predavao praktičnu medicinu na svom starom fakultetu. U bolonjskim vrelima Dominko se obično spominje kao magister Dominicus (ili Dominichus) de Raygosa, de Raigosa, de Raygoa ili čak de Rayghoxa. Ti oblici nesumnjivo pokazuju, da je bio dubrovačkog, a ne sicilijanskog podrijetla.

U bolonjskim rotulima spominje se naš Dominko zadnji puta god. 1427., no nakon nekoliko desetljeća, t. j. od 1438. do 1453., pojavljuje se u tim popisima kao profesor medicine neki Galeottus Dominici de Ragusia.¹⁰ U jednoj ispravi bolonjskog senata iz godine 1444. određuje se, da Galaoto de Raigusia treba dobiti 50 libara kao plaću za sveučilišna predavanja iz medicine.¹¹ Budući da je u dokumentima prvo ime tog liječnika pisano uvijek u nominativu, a drugo u genitivu, očito je, da je prvo njegovo lično ime, a drugo ime njegova oca. Galeotto je najvjerojatnije bio sin Dominka Dubrovčanina.¹²

Bolonjski povjereničar P. Alidosi spomenuo je našeg Dominka god. 1623. u svojem popisu inozemnih profesora, koji su predavali u Bologni. Alidosijeva bilješka o Dominku posve je lakonska: »Domenico di Galeotto di Rolandi da Raigosa 1394. Era nel Collegio di Filosofia e di Medicina, Lesse Astrologia e Medicina all' hora di nona fin all' anno 1422, morì e fu sepolto in S. Francesco«. ¹³ Ti podaci mogu se uskladiti s dosad utvrđenim činjenicama iz Dominkova života. Nerazumljivo je samo kako je Alidosi došao do zaključka, da se Dominikov otac zvao Galeotto di Rolandi, jer to ime ne nalazimo nigdje u poznatim direktnim vrelima. Najvjerojatnije se Dominikov sin zvao Galeotto, što — naravno — ne isključuje mogućnost da se tako zvao i njegov otac, ali ipak potiče na oprez i ukazuje da je možda Alidosi pobrkao podatke i pogrešno dodao Dominkovu imenu ime njegova sina. Iz Alidosijeve vijesti vidi se, da je Dominko primljen u kolegij

⁹ Kibre, loc. cit., 991.

¹⁰ Dallari, loc. cit., I, 12 etc.

¹¹ Mandato degli Anziani e Confaloniero del Senato di Bologna del 23 giugno 1444. — Biblioteca Archig. di Bologna. — Isp. Bolletino dell' Istituto Storico Italiano dell'Arte Sanitaria, III/1923, 46.

¹² Kibre, loc. cit., 991.

¹³ P. Alidosi: I dottori Bolognesi di Teologia, Filosofia, Medicina e d'Arti Liberali dall'anno 1000 per tutto il marzo del 1623, Bologna 1623. — Zanimljivo je, da ostali biografi bolonjskih profesora, na pr. Mazzetti, Sarti, Fantuzzi i Sorbelli-Simeoni, uopće ne spominju Dominka. — Kod istraživanja u Bologni pomogao mi je je dr. Ladislao Münster, izvršni talijanski historičar medicine, pa mu ovime mnogo zahvaljujem.

liječnikā i filozofā već god. 1394., dakle godinu dana prije nego što je prvi put zabilježen u rotulima profesorā. Umro je u Bologni i bio pokopan u znamenitoj crkvi sv. Franje, koja je tada bila glavno sastajalište bolonjskih liječnikā i središte medicinskog fakulteta. Alidosi je prilično površno prikazao Dominkov život, ali je ipak, na temelju izvornih istraživanja, zabilježio i tako sačuvao nekoliko podataka, koji bi inače propali. Stoga njegovu vijest o Dominku smatramo izvornom, a ne literaturom.

Doista je iz tog izvora potekao literarni potok. Učeni isusovci Daniel Farlati i Jakov Coleti zapazili su Alidosijevu bilješku, pa ju je Coleti štampao u svojoj povijesti dubrovačke crkve, koja je izašla u okviru velike crkvene povijesti naših krajeva. Coleti piše: »Dominicus Galeotti Rolandii Ragusinus anno 1394 in collegium Medicorum et Philosophorum Bononiae cooptatus, ibi meridianis horis Astrologiam et Medicinam docuit usque ad an. 1422, Jacet Bononiae tumulatus in aede D. Francisci: ex Alidosio de Bononiensibus Theologiae Doctoribus«. ¹⁴ Vidimo da taj odlomak ne sadrži nikakve novosti, ali je on ipak važan, jer je tim putem Dominko ušao u našu stručnu literaturu. Doista, sve što je dosad kod nas pisano o Dominku samo je parafraza Alidosijeve bilješke prema Coletijevu prijevodu. F. M. Appendini preveo je natrag na talijanski Coletijev latinski tekst, pa je Dominka nazvao »Domenico Galeotti Rollandio«, što je veoma nespregnata i neispravna talijansko-latinska kombinacija. ¹⁵ »Galeotti« je zapravo latinski genitiv, a »Rollandio« je neispravno pisano s dvostrukim l i — što je još gore — u nominativu, tako da izgleda kao da je to prezime. Noviji autori prihvatili su, nažalost, baš taj iskvareni naziv. Poslije Appendinija pisali su o Dominku na temelju Alidosijevih podataka još Š. Ljubić, ¹⁶ V. Adamović, ¹⁷ J. Körbler, ¹⁸ V. Bazala ¹⁹ i dr.

¹⁴ Daniele Farlati et Jacopo Coleti: *Illyrici sacri tomus VI, Ecclesia Ragusina, Venetiis 1800, 16.*

¹⁵ »La medicina, quella scienza cotanto utile, e consolante pel genere umano vanta anch'essa qualche Raguseo fra i suoi benemeriti coltivatori. Il primo che ci si presenta, è un certo Domenico Galeotti Rollandio, che ignoto finora agli scrittori patry l'erudito Coleti (pag. 16) dalla opera di Alidosio de Bononiensibus Theologiae Doctoribus conobbe appartenere a Ragusa. Aggregato Domenico al Collegio dei medici, e dei filosofi di Bologna nel 1394, professò pubblicamente in quella Università l'astrologia, e la medicina sino al 1422, ed essendo morto in quella città fu seppellito nella Chiesa di San Francesco.« — Francesco Maria Appendini: *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei, Ragusa 1803, II, 32.*

¹⁶ S. Gliubich (Šime Ljubić): *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856, 138.*

¹⁷ Vice Adamović: *Dubrovcani izvan zavičaja, Dubrovnik 1914, 36.* — Dominko je spomenut kao »Orlando-Dinko Galeotić«. Adamović naglašava »nije nam poznato je li ostavio kakvo djelo u rukopisu o predmetima, za koje bi postavljen na onu veliku školu«.

¹⁸ Juraj Körbler: *Les médecins de Raguse pendant la Renaissance, Janus, 31/1927, 444-446.*

¹⁹ Vladimir Bazala pisao je o Dominku u nekoliko navrata (nazivajući ga »Domenico Galeotti Rollandio«) u radnjama: *Sarajevo i Dubrovnik u svijetlu medicinske povijesti, Ars therapeutica, XII/1939, 1-2, 31-39; Znameniti du-*

Ako sredimo podatke i zaključke, koje smo dosad eruirali, možemo dobiti dosta zaokružen pregled Dominkova života. Dominko je rođen u Dubrovniku. Otac mu je možda bio neki Galeotto di Rolandi. Dovršio je studij medicine, a godine 1394. primljen je u kolegij filozofa i liječnika u Bologni, gdje je predavao astrologiju (1395-1396), moralnu filozofiju (1397) i medicinu (1398-1399 i 1415-1421). Vidi se po visokim honorarima, da je bio izvrstan stručnjak. Između 1422. i 1425. predavao je praktičnu medicinu na sveučilištu u Sieni, no već 1426. vratio se u Bolognu, gdje je nastavio predavati isti predmet. Umro je u Bologni nakon 1427. Galeotto iz Dubrovnika, koji je od 1438. do 1453. predavao medicinu na bolonjskom sveučilištu, bio je najvjerojatnije Dominkov sin. Dominko Dubrovčanin je važna ličnost za povijest naše kulture, jer je on jedini srednjovjekovni medicinski i prirodnoznanstveni pisac našeg podrijetla, čija su se djela do danas sačuvala.

II. DJELA

Dominko Dubrovčanin napisao je nekoliko stručnih medicinskih rasprava. Njegova djela nisu nikad bila štampana, pa ih poznajemo samo na temelju nekoliko rukopisa iz XV. stoljeća, koji su se slučajno sačuvali u inozemnim javnim bibliotekama. Svi dosad poznati njegovi tekstovi su unikatni, t. j. nijedan njegov sastavak nije sačuvan u dva ili više različitih kodeksa. Sigurno su neka Dominkova djela propala, ali se možemo nadati, da će se u gdjekojem zabačenom srednjovjekovnom rukopisu naći još po koji danas nepoznati plod njegova uma. Stariji biografi uopće ne spominju Dominkova djela; na njih su upozorili tek moderni historičari, ali i to vrlo fragmentarno. Dosad još nitko nije sustavno prikazao rukopise Dominkovih djela, a u našoj su literaturi, štaviše, ostali potpuno nepoznati.¹

1. Rukopis u New Yorku

Najvažniji rukopis Dominkovih djela nalazi se u biblioteci Medicinske akademije u New Yorku (Library of the New York Academy of Medicine).² To je kodeks sa 105 listova od papira, veličine 280 ×

brovački liječnici, *Alma Mater Croatica*, III/1940, 8, 296-301; *Povijesni razvoj medicine u hrvatskim zemljama*, Zagreb 1943; *Medicinske veze između obih obala Jadrana*, *Rinascita — Preporod*, II, 77, Zagreb 24. VII. 1943. — On navodi, da je Dominko boravio u Dubrovniku do god. 1394, ali ne spominje izvor tog podatka.

¹ U publikacijama na našem jeziku spomenuta su Dominkova djela samo u mojem članku: *Pregled povijesnog razvoja prirodnih nauka kod Hrvata od VIII. do XVIII. stoljeća*, *Hrvatsko kolo*, V/1952, 4, 208-214.

² Taj rukopis katalogiziran je prvi puta god. 1937, i to kao anonimni »*Receptes*«. Isp. Seymour de Ricci and W. J. Wilson: *Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada*, New York 1937, p. 1312, no. 9 (166860). Prvi ispravni opis donosi Pearl Kibre: *Hitherto Unnoted Medical Writings by Dominicus de Ragusa (1424-1425 A. D.)*, *Bulletin of the History of Medicine*, VII/1939, 8, 990-995.

210 mm, ispisan dvostupačno lijepim gotičkim pismom, iluminiran živim bojama u stilu XV. stoljeća i uvezan u moderne korice od smeđe kože. Biblioteci Medicinske akademije pripao je tek godine 1921., dok je ranije bio vlasništvo dr. Abrahama Jacobi-ja (1830-1919). Ne zna se na koji je način taj vrijedni rukopis, koji je nesumnjivo napisan u Italiji u XV. stoljeću, dospio iz Evrope u Ameriku. Njujorški kodeks sadrži ove traktate:

Recepte super nono Almansoris

Fol. 1^r - 50^v: Incipiunt recepte ordinate secundum experientias mei (prazni prostor za jednu riječ) de (prazni prostor za jednu riječ) usque ad 1424 de mense decembris super nono Almansoris. Et primo de dolore capitis a materia sanguinea . . . / . . . circa ortum neruorum transeuntium ad membra illa appositum. Et sic finiu hoc opus super nono Almansoris die 3a Junij 1425 Senis cum auxilio omnipotentis dei eiusque virginis matris Marie totiusque curie triumphantis. Amen. Deo gratias.

Nažalost su u »incipit« ostala prazna baš ona mjesta, gdje je trebalo doći ime autora. Važni razlozi govore u prilog mišljenju da je taj autor Dominko Dubrovčanin. Najvažniji je dokaz stilska i logična povezanost tog anonimnog sastavka s ostalim traktatima u istom kodeksu, koji su nesumnjivo označeni kao Dominkovi. Kronološki i topografski podaci u tom sastavku također su potpuno u skladu s Dominkovom biografijom.

Abu Salih Mansur ibn Ishaq, moćni arapski vladar, zaštitivao je znamenitog perzijskog liječnika Abu Bekr Muhammed ibn Zakarija ar-Razi-ja ili kraće Rhazesu (o. 850-923), koji je u njegovu čast napisao sistematski kompendij cjelokupne praktične medicine nazvan Kitab al-Mansuri. U XII. stoljeću preveo je Gerardo da Cremona to djelo s arapskog na latinski, pa je ono pod naslovom Liber Almansoris ubrzo postalo veoma omiljeno među zapadnjačkim liječnicima. Najpoznatiji je bio deveti traktat (nonus Almansoris), u kojem je sustavno prikazana specijalna terapija počevši od bolesti glave pa do bolesti nogu. Nonus Almansoris služio je kroz stoljeća kao standardni sveučilišni udžbenik, kao tradicionalna podloga za akademska predavanja. Mnogi srednjovjekovni medicinski pisci komentirali su deveti traktat Rhazesove knjige već i zato, što im je to bila profesorska dužnost. Poznat je stoga niz djela sa stereotipnim naslovom: Recepte super nono Almansoris. Nekoliko takvih rukopisa sačuvalo se i u Hrvatskoj. U Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu nalaze se dva rukopisa³ s tim naslovom, koje je sastavio Pietro da Tossignano, prethodnik Dominkov na katedri u Bologni, a u knjižnici Dominikanskog samostana u Dubrovniku čuva se sličan rukopis,⁴ koji je sastavio Silano de Nigris iz Pavije.

³ Metropolitanska knjižnica u Zagrebu, Cod. MR 122 i MR 135.

⁴ Knjižnica Dominikanskog samostana u Dubrovniku, Cod. 36-VII-2.

Na fol. 103^r - 103^v njujorškog kodeksa nalazi se indeks, koji nam daje pregledni uvid u sadržaj Dominkova komentara. Prema tom indeksu Dominkovo djelo sadrži ove odlomke: De dolore capitis a materia frigida. De dolore capitis a materia colerica et salsa. De cura doloris capitis a materia frigida. De cura doloris capitis a materia calida et frigida. De cura scotomie et uertiginis. De cura frenesis. De apoplezia et epilensia. De subet et litargia. De congelatione. De paralysi. De timore, stupore et ictigatione. De tortura oris. De spasmo et tetano. De incubo. De melancholia ut est morbus. De cattarro. De obtalmia. De fluxu lacrimarum. De vulneribus et ulceribus. De fistula. De cancro. De his que cadunt in oculum. De panno. De sebel, pruritu et unguia. De rubore et sanguine oculorum. De citrinitate oculorum. De debilitate uisus. De tumore palpebrarum. De pilorum palpebrarum inuersione. De aqua descendente et cataractis. De dilatatione pupille. De dispositionibus aurium. De ulceribus aurium. De sonitu, tinnitu et sibillo aurium. De grauitate auditus. De his que cadunt in aurim. De uermibus. De sanguine fluente ex naribus. De ulceribus narium. De pollipo. De amissione et difficultate odoratus. De dispositionibus diuersium dentium. De dolore dentium. De perforatione et corruptione a uermibus. De conagillatione. De frigiditate dentium. De ulceribus oris et lingue. De casu uule. De sanguisugis bibitis. De grauedine lingue et loquationis. De squinantia. De tussi. De asmate. De pleuresi. De periplomonia. De emissione sanguinis per os. De ptisi. De pulsu cordis. De colirica passione. De debilitate stomaci. De dolore stomaci a materia frigida. De dolore stomaci a materia calida. De dolore stomaci a casu uel percussione. De apostematibus stomaci. De eructatione. De singultu. De appetitu canino. De fame vaccina. De dispositionibus epatis. De apostematibus epatis. De apostematibus frigidis et duris epatis. De itericia. De ydropisi. De oppillatione, dolore et apostemate splenis. De colicha passione. De fluxu uentris. De tenasmone. De difficultate urinandi. De lapide renum et uesice. De apostematibus renum et uesice. De multa urine amissione absque ardore. De uermibus. De emoroidibus surdis. De fico et moro atri. De callis. De exitu ani et matricis. De fluxu menstruorum. De prouocatione menstruorum. De prouocatione fetus et secunditie. De impregnatione. De radigijs matricis. De apostematibus matricis. De cancro. De mola matricis. De prefocacione matricis. De hernia. De doloribus iuncturarum. De uaricibus. De ellefancia. De doloribus membrorum extrinsecorum.

Dominko se, dakle, točno držao Rhazesova redosljeda u opisivanju bolesti. Iznosi ipak mnoga vlastita opažanja i preporuča različite lijekove, koje je sam iskušao. Zanimljivo je, da na nekoliko mjesta (fol. 5^v, 6^r, 32^r i 36^v) preporuča kupanje i pijenje vode iz ljekovitih izvora u Porretti kraj Bologne i iz različitih ljekovitih izvora u okolini Siene. Dominkov se komentar super nono Almansoris znatno razlikuje od ostalih djela te vrste, no ne može se reći ni da je bolji, ni da je lošiji od prosjeka. Nema sumnje, da je taj njegov sastavak zapravo

skup predavanja, koja je držao na sveučilištu u Sieni školske godine 1424/25.

Na prvoj stranici kodeksa netko je humanističkim pismom zabilježio godinu 1606. Od iste ruke potječu i različite marginalne bilješke, osobito uz indeks, gdje je na fol. 103^r uz »De sanguine fluente ex naribus« zabilježeno »Pro magistro D. Marco Antonio de Raigusia«; na fol. 103^v uz »De emissionem sanguinis per os« zabilježeno je »Pro idem Raigusia«, a na fol. 104^v uz »De aqua descendente in oculis« dosta nečitko »Pro Ex. Andr. Matteo de Dunalibus«. Po tome bi se moglo zaključiti, da je vlasnik njujorškog kodeksa na početku XVII. stoljeća bio u nekoj vezi s Dubrovnikom.

De venenis

Fol. 50^v - 51^v: De venenis. Cum enim diis parentibus et magistris pretium equiponderans reddi non potest ut ex nono ethicorum habetur hinc est quod ego Dominicus de Ragusia de Bononia querens uirtutem ac nomen magistri mei s. Petri de Ebano dicti conciliatoris unci luminaris magni ad omnia tempora cui nullus... / ... ex puluere magnetis cum modico pulueris smiraldi facit exire venenum per secessum. Deo gratias.

To je nekritični izvod iz znamenite istoimene knjige, koju je napisao padovanski liječnik i filozof Pietro d'Abano (o. 1250-1316). Dominko je napisao taj ekscerpt, jer su ga za to molili njegovi kolege i učenici. U uvodu Dominko naziva Petra iz Abana svojim učiteljem, no to treba shvatiti samo metaforički, jer je Petar umro prije nego se Dominko rodio. On naziva Petra iz Abana svojim učiteljem, jer je prihvatio Petrove filozofske i medicinske nazore, a osobito njegovu interpretaciju arapskih autoritetā. Petar iz Abana tipičan je predstavnik srednjovjekovne arabističko-skolastičke medicine, koja je gospodarila na tadašnjim sveučilištima. Zvali su ga Conciliator po naslovu njegove goleme knjige u kojoj je pomoću silogizama i skolastičke metode pokušao pomiriti suprotnosti između arapskih stručnih pisaca i zapadnjačkih filozofā. Taj oštroumni medicinski dijalektičar bio je potkraj života optužen radi magije i hereze, pa je posthumno spaljen in effigie. Petrova rasprava De venenis sačuvala se u nizu štampanih izdanja i velikom broju rukopisa. Jedan srednjovjekovni rukopis tog djela čuva se u Zagrebu.⁵ Dominko bezazleno ponavlja u svom ekscerptu fantastične Petrove tvrdnje o antidotskim svojstvima dragog kamenja, čudnim životinjama i simpatetičkim otrovima.

Recepte super tertii Canonis Avicennae

Fol. 52^r - 93^r: Super prima tertii Canonis Avicene. Cum materiam euacuare uoluerimus etc. Ab uniuersalibus incipiendo ... / ... (fol. 86^r) manus securat a nocumento. Et sic est finis receptarum supra 4a

⁵ Metrop. knjižnica u Zagrebu, Cod. MR 122.

fen tercij A(vicennae) per me Dominicum de de (sic) Raygosa de Bononia physicum. Primo premittam capitulum Auicene de administratione medicinarum nasi ... / ... (fol. 90^v) Complete sunt recepte super 5a fen tertij Auicene per me Dominicum De Raygosa ... / ... Menti semper habeas premittere canones uniuersales in euacuationibus etc. Deo gratias. Amen. Complete sunt recepte super 6a fen.

Nesumnjivo najveći i najznamenitiji liječnik arapske kulturne sfere bio je Abu Ali al-Hussein ibn-Abdallah ibn-Sina (980-1037), poznat na Zapadu pod iskrivljenim imenom Avicenna. Njegovo glavno djelo *el Qanun fi t-tibb* ili *Canon medicinae* (prevedeno s arapskog na latinski jezik u XII. stoljeću) bilo je doista kroz 500 godina zakonik medicine, najautoritativniji medicinski tekst. To je bio divovski pokušaj da se sistematski sredi cjelokupno medicinsko znanje i iskustvo, pa da se tako stvori kodeks apsolutnih zakona medicine. Kroz pet stoljeća Avicenin je Kanon bio obligatni školski tekst na svim medicinskim fakultetima i služio je kao neka vrst medicinske biblije. Avicenu su stavili uz bok grčkih medicinskih klasika Hipokrata i Galena, tako da su ga smatrali temeljem i međašem medicine. Njegov Kanon obuhvaća u pet velikih knjiga sve tada poznate grane medicine. Budući da je to bio obligatni srednjovjekovni udžbenik, često je služio kao podloga za komentare i ekspozicije. Tako je poslužio i Dominku Dubrovčaninu.

Dominko se ograničio na komentiranje prvih šest fenova treće knjige Kanona. Treća knjiga sadrži specijalnu patologiju i terapiju a capite ad calcem, pa je prema tome osobito povoljna, kako za sveučilišna predavanja, tako i za iznošenje vlastitih iskustava. Treća knjiga Kanona podijeljena je na 22 poglavlja, koja se prema arapskom izvorniku zovu fenovi. U prvih šest fenova treće knjige opisane su bolesti glave i živčanog sistema, pa je i Dominko svoj komentar ograničio na prikaz terapije tih bolesti.

Najbolji uvid u sadržaj Dominkova djela daju nam naslovi pojedinih odlomaka, koji su navedeni u indeksu na fol. 103^v - 105^r: De appoplezia et epilensia. De litargia. De deffectu et diminutione urine. De herisipilla aut formica. De demonis et syrsen. De subet assari. De separatione in capite. De cura eorum que consequuntur lesionem virtutis sensibilium et motiue principallium. De subet. De cura vigiliarum. De cura permixtionis mentis. De cura mannie. De cura melancolie ut est morbus. De cucubet et est speties melancolie. De incubo. De hermete et est speties melancolie. De vertigine et scotomia. De palpitatione idest allicibus et ossitationibus. De epilensia. De cura epilensie a materia frigida. De cura appoplezie. De paralesi. De spasmo et tetano. De alcuzet et est spasmosa dispositio. De cura tremoris et stuporis. De cura torture oris. De passionibus oculorum. De oculis. De apostematibus frigidis oculorum. De ustione plumbi. De ruptura partium oculi. De cura exitus uve. De cura cancri. De fistulis. De cura saniei. De oculis. Contra unguulam. De cura tarfati. De unguula. De albedine nascente in oculis ex humiditate. De uarijs oculis et glaucis.

De fluxu lacrimarum. Ad tollendas humiditates oculorum. De cura strabositatis. De cura exitus oculorum. De cura profunditatis oculorum. De cura pediculi palpebrarum. De cura syllac. Contra grossitiam palpebrarum. De inuersione palpebrarum. Contra tumorem palpebrarum. Contra asperitates palpebrarum. Contra fissuras palpebrarum. Contra palpitationem. Contra casum pilorum. Contra ortum pillorum euulsus pilis. Contra liuores apparentes circa oculos. Contra debilitatem uisus. Contra calliginem uisus. De aqua descendente in oculis. De dispositionibus aurium. De cura malitie auditus. Contra dolorem aurium ex frigiditate. Contra dolorem aurium ex causa calida. De sonitu, tinitu et sibillo. De sanie existente in auribus cum dolore. De cura ulcerum aurium. De prohibitione fluxus humiditatum ad aures. De mundificantibus sordiciem aurium et cura eius oppillationis et sibilii et tinitus. De cura attritionis aurium. De cura pruritus aurium. De cura uermium in aure. Cura apostematum frigidorum aurium. Cura apostematum calidorum. De cura omnium apostematum in principio. De cura fetoris auris. De administratione medicinarum nasi. De cura nocumenti odoris. De cura fluxus sanguinis narium. De fluxu sanguinis qui prouenit a miringis cerebri. De catarro. De cura fetoris narium. De cura ulcerum, pustularum et apostematum nasi. De oppillatione narium. De cura atritionis nasi. De emoroidibus nasi. Cura sternutationis superflue. Facientia et prouocantia sternutationem. Cura eorum que ingrediuntur in aurem. Cura exsiccationis narium. Cura pruritus narium. Fen 6a de egritudinibus lingue et oris. Cura corruptionis gustus. De paralesi. Cura breuitatis lingue. Cura apostematum oris. Cura difficultatis loquationis. Cura ranule. Cura adustionis lingue. Cura ulcerum malorum oris. Cura bether et alcola oris. Cura scissurarum labiorum. Cura pustularum labiorum et narium. Remouentia odorem uini. Cura sputi sanguinis ab ore. Cura fetoris oris a causa intrinseca. Cura apertionis oris.

To Dominkovo djelo zapravo i nije u užem smislu komentar Avicennina teksta, nego je niz različitih terapijskih uputa, vlastiti sistematski prikaz farmakoterapije bolesti organa glave, jednom riječi: originalni i praktični receptni priručnik. Dominko se poslužio Avicenninim redosljedom bolesti i njegovim općim farmakoterapijskim koncepcijama, pa je tome dodao niz recepata, koje je većim dijelom preuzeo od različitih starijih autora, a manjim dijelom sam izmislio. Velik broj propisa iskušao je Dominko u vlastitom liječničkom radu, što nam dokazuju česte opaske »est expertum«, »sunt experta« i t. d. Dominkova materia medica pretežno je biljna, no zadire i u druga dva prirodna carstva. Pojedini propisi veoma su zamršeni i opsežni, u tipičnom stilu arabističke polipragmazije. Tako je na pr. »Syrupus ex inuentione mea«, vlastiti Dominkov sirup, koji je služio za čišćenje organizma od svih štetnih materija, trebalo prirediti od 30 različitih ingredijencija (siseleos, baccarum, lauri, origani, aristolohie, rose, centauree, radices peonie, serapini, croci, squille, ysopi, agarici, pulpe colloquintide, thuris olibani, decoctionis prunorum, decoctionis tamarindorum, selesteni, mirobolani, thimi, epithimi, ordeï, rigolitiæ rase, pas-

sularum sine axillis, dactillorum, melle rosato, aqua maiorane, aqua absinthii, aqua epatice, aqua endiuie) (fol. 52^r). Dominko često daje i detaljne upute o načinu priredbe pojedinih lijekova, pa je — prema tome — njegovo djelo važno i za povijest farmacije, a ne samo za povijest medicine. Gotovo svi recepti u tom traktatu su empirički i racionalni, no gdjekad se ipak nađe po koja magična komponenta. Teško bi na pr. bilo racionalno objasniti djelovanje ovog lijeka protiv smrada iz uha: Ego autem habeo experientia uera cum me ipso quod portare yacintum bonum super se aut in anulo aureo ligatum et in digitu anulari sinistre manus securat a nocumento (fol. 86^r). To je tipično srednjovjekovno praznovjerje. Dominkovi komentari Rhazesova i Aviceninina djela veoma su slični po obliku i po sadržaju. U nekim manjim dijelovima oba se sastavka poklapaju, a uglavnom se izvrsno međusobno nadopunjuju. Oba komentara daju zajednički dobar i iscrpan pregled praktične farmakoterapije XV. stoljeća.

De urinis

Fol. 93^r - 102^r: Quia enim multa de urinis a multis pertractata sunt nec tamen distincte adeo ut possimus habere scientiam determinatam ab eis ut signum certis explicitum tam in substantia quam in colore quam in contentis. Ideo ego Dominicus de Raygosa de Bononia physicus rogatu quorundam sociorum scolarium meorum hoc compendium urinarum decrevi ordinare et componere uolens uotis eorum satisfacere ... / ... (fol. 101^v) ad ultimum tendunt ad nigrum cum consimili ypotesi ut supra habitum est. Deo gratias. Hec sunt quelibet ex usu practice et experientiis meis colecta per me Dominicum de Raygosa de Bononia aprobavi tamen primo sententiis auctorum infrascriptorum scilicet Ypo (cratis) et Ga(len) 2° pronosticorum (fol. 102^r) et Ga(len) primo de crisi capitulo 12 et primo de differentiis febrium capitulo 5° et Auic(ene) 2^a primi et Ysaach suo de urinis et Aliabatis septima particula sue theorice ac Rasis 28 Continentis 2°. Amen. Hunc tractatum compillavi cum legerem practicam Senis 1425 compleuique 3^a die aprilis cum laude et gratia omnipotentis dei Yhesu Christi sueque uirginis matris beate Marie adiutricis mee in omnibus totiusque curie celestis triumphantis. Amen.

To je tipični srednjovjekovni uroskopski traktat. Sačuvalo se nekoliko desetaka sličnih rasprava iz onog vremena. Srednjovjekovni su autori smatrali, da je mokraća — kao filtrat od četiri temeljna soka organizma — najbolji indikator promjena tjelesnih sokova, a time i najpouzdanije dijagnostičko sredstvo. Antički liječnici već su se služili uroskopijom, no tek se u Srednjem vijeku razvila na temelju nekritične spekulacije opsežna razvodnauka o urinu, koja je veoma negativno djelovala na dalji razvoj medicinske prakse. Kod promatranja urina trebalo je, po Dominkovu mišljenju, paziti na boju, supstanciju (t. j. gustoću), količinu, sediment, lokalizaciju promjena i t. d. Najviše je trebalo paziti na promjene boje. Budući da mu nije bilo lako rije-

čima opisati pojedine nijanse bojā mokraće, odlučio je Dominko da ilustrira svoju raspravu. Srednjovjekovni liječnici mislili su, da mogu razlikovati oko 20 različitih nijansa boje urina. Dominko je vrlo ispravno zaključio, da bi te nijanse trebalo slikarski utvrditi. Poznati slikar Gentile de Fabriano (o. 1370 — o. 1450) iz Venecije pristao je, da će naslikati za Dominka niz posuda za urin, koje će sadržavati različito obojenu mokraću. Dominko se nadao, da će te ilustracije biti korisne za praksu i nastavu, međutim nikad nije došlo do njihova ostvarenja, jer je izbila epidemija kuge od koje se Gentile tako prestrašio, da je pobjegao ne obavivši obećani posao. Evo što o tome piše Dominko: *Deliberauam cum illo summo pictore magistro Gentile de Fabriano facere pingi multos colores in urinalibus correspondentes hiis meis dictis ad meliorem notitiam et faciliorem uolentium adiscere uere practicam incipiendo a colore predicto, sed propter pestem aufugit et non suffeci (fol. 96^v)*. Doista je šteta, što taj pokušaj nije uspio, jer bi to bio prvi ilustrirani uroskopski udžbenik.

Dominkov uroskopski traktat po svom sadržaju nije originalan. Uglavnom je to prerada rasprave o mokraći, koju je napisao egipatski židov Abu Jakub Ishaq ben Soleiman al-Israeli (umro o. 900), poznat na Zapadu pod imenom Isaac Judaeus. Uostalom, Dominko na završetku svojeg traktata nabraja literaturu. U tom je pogledu postupio kao što obično postupaju tek moderni znanstveni pisci. Dominko spominje kao svoja literarna vrela Hipokratov Prognostikon s Galenovim komentarima, Galenove rasprave o kritičnim danima i vrućicama, drugu knjigu Avicenina Kanona, Izakovu raspravu *De urinis*, Ali Abbas-ovu *Theorica* (t. j. *Kitab al-Maliki ili Regalis dispositio*) i Rhazesov *Continens (al-Hawi)*. Dominko je, dakle, bio potpuno pod utjecajem arapskih medicinskih pisaca. Spomenuta Hipokratova i Galenova djela upoznali su srednjovjekovni liječnici na Zapadu preko prijevoda s arapskog, a ne direktno s grčkog jezika. Sva ostala citirana djela spadaju u čisti arapski kulturni krug. Tako je Dominko preuzeo u svoja djela i mnoge arapske riječi, osobito arapske stručne izraze za bolesti i lijekove. Arapski utjecaj vidljiv je u svim Dominkovim djelima. On je komentirao najznamenitije arapske medicinske pisce Avicenu i Rhazesa, a hvalio je, kao svog učitelja, baš Petra iz Abana, koji je bio najizrazitiji evropski predstavnik arabističke filozofije i medicine.

Kako se može razabrati iz početnih i završnih riječi, Dominko je počeo pisati traktat *De urinis* na nagovor svojih učenika, a dovršio ga je 3. aprila 1425. U to vrijeme bio je profesor praktične medicine na sveučilištu u Sieni. Upadljivo je, da su sva sačuvana Dominkova djela izrazito praktična. Čini se, da on uopće nije pisao teoretske medicinske rasprave, nego samo praktične udžbenike i terapijske priručnike. Na temelju sačuvanih djela možemo ocijeniti, da je Dominko bio liječnik-praktičar, vrlo realističan i pun razumijevanja za bolesnike i njihove tegobe. Iako se držao arapske medicinske tradicije, Dominko nije slijepo vjerovao svakoj riječi arapskih autoritetā, nego je sve mje-

rio i uspoređivao s vlastitim iskustvom. Dominko nije bio suptilni mislilac, nego jednostavni i realistični empirik. Dakako, da primitivna tehnika i metoda opservacije, kojom se Dominko služio kod svojih liječničkih pokusa, nije bila dovoljna da razotkrije mnoge stoljetne zablude u spisima njegovih učitelja.

2. Rukopis u Firenzi

Biblioteca Riccardiana u Firenzi posjeduje pod signaturom Cod. Ricc. 1177 (L. III. 15) rukopis iz XV. stoljeća, koji sadrži jedno originalno Dominkovo djelo.⁶ To je kodeks sa 383 lista od papira, veličine 285 × 215 mm, ispisan dvostupačno kurzivnim gotskim pismom s lijepim crvenim inicijalima i rubrikama.

Na fol. 1^r nalazi se ova bilješka: *Hic est quidam liber in quo congregata multa, ita quod Quodlibetum appellari potest. Quod Quodlibetum est mei magistri Nicholai Vissani, et pro maiori parte ex mea manu scripsi et conlegi in unum ego anno domini 1453 et in principio mensis augusti, et hoc dum famosissimus artium et medicine doctor pater meus Senis conductus erat pro tertio anno, videlicet magister Antonius de Datis . . .*

Firentinski je kodeks prema tome Quodlibetum, koji je nastao tako, da je liječnik Niccolò Dati da Visso, sin liječnika u Sieni magistra Antonija, početkom augusta god. 1453. skupio i zajedno uvezao različite svoje bilježnice s prijepisima medicinskih rasprava i sveučilišnih predavanja. Dok je još bio student medicine, Niccolò Dati marljivo je prepisivao različita djela, za koja je mislio, da će mu koristiti u liječničkoj praksi. Nikolin Quodlibetum sadrži doista niz vrijednih konzilija i praktičnih traktata medicinskih pisaca iz XIII., XIV. i XV. stoljeća. U toj zbirci zastupani su Taddeo Alderotti, Pietro d'Abano, Ugo Benzi da Siena, Marsilio de S. Sophia, Gentile da Foligno, Pietro da Tossignano, Pietro de Varignana, Pietro d'Argellata i dr. Kako vidimo, to su sve učenjaci, koji su djelovali na sveučilištima u Bologni, Sieni i Padovi. Među djelima tih uglednih pisaca nalazi se i jedan konzilij magistra Dominka iz Dubrovnika:

Consilium ad curam lapidis et podagre

Fol. 23^v - 26^r: *Consilium ad curam lapidis et podagre magistri Dominici de Ragusia. Cum ego exitatus essem a spectabili uiro et mihi honorando ut fratri Uguccio de Bichis de Senis cui in omnibus pro quibus possum satisfacere debeo et precipue in rebus comodis et ho-*

⁶ Opis tog kodeksa donosi S. Morpurgo: *I manoscritti della R. Biblioteca Riccardiana di Firenze, Roma 1893, p. 227-228.* Na Dominkov traktat upozorio je Arnolfo Bacotich: *Un manoscritto del 1421 del medico raguseo magister Dominici, Archivio storico per la Dalmazia, vol. VIII, Roma 1930, p. 207-208.*

nestis ... / ... et ante cenam per duas horas. Hec sunt que experta sunt per me Dominicum de Ragusia de Bonomia, phisicum. Et hoc ultimum regimen et breue, aput me est infallibile, compilauit 2^a nouembris 1421. Posui multa ut si interdum unum defident, alterum possunt haberi. Et sic addo duo enemata presta, scilicet unum factum ex vino ribolino, aut alio bono vino parum plus tepido. Aliud factum ex decoptione capitis araitis aut yrci aut castrati, si aliud non posset haberi, cum butiri unc. ij et oleo camomellino unc. iij etc. Deo gratias. Finis. Amen.

To je rasprava o profilaksi i terapiji mokraćnih kamenaca i uloga (de preservatione et curatione a calculo renum et preservatione a doloribus iuncturarum). Čini se, da je to zapravo izvadak iz jednog većeg Dominkovog djela, fragment iz nekakvog Regimen sanitatis, tipičnog srednjovjekovnog higijenskog priručnika. Po rukopisu se nedvoumno vidi, da je taj izvadak prepisao liječnik Niccolò Dati. Zanimljivo je, da je Dominko zajednički obradio dvije simptomatološki tako različite bolesti kao što su mokraćni kamenci i podagra. Zapravo Dominko u tom konziliju uopće ne ulazi u patofiziološka razmatranja, pa čak se ni ne dotiče problema patogeneze i dijagnostike, tako da ne možemo znati zašto je povezao te dvije bolesti. Sudeći po tome što za obje bolesti preporuča istu profilaksu i terapiju, možemo zaključiti, da ih je smatrao srodnima i u patofiziološkom pogledu. Dominko je vjerojatno mislio, da su obje bolesti produkt jedinstvene patološke dijateze. Ovakvo bi shvaćanje doista u punoj mjeri zasluživalo našu pažnju, pa je velika šteta što Dominko nije izriekom o tome pisao. Na početku svog traktata navodi, da većinu onoga što će iznijeti zahvaljuje svom prijatelju, koji se zove Uguccio de Bichis de Senis. Pod tim se nazivom vjerojatno krije Ugo Benzi da Siena, znameniti liječnik i filozof, autor poznatih konzilija, komentara i higijenskih traktata. Dominko Dubrovčanin i Ugo Benzi sigurno su se poznavali, jer su u isto vrijeme živjeli u istim gradovima.

Kako je već spomenuto, Dominkov konzilij nije spekulativna rasprava o biti bolesti nego niz praktičnih uputa o higijenskom načinu života bolesnika od kamenaca ili podagre. Karakterističan je preventivni karakter Dominkova djela t. j. obilje uputa za zdrave ljude, koji žele ostati pošteđeni od kalkuloze. Dominko navodi u tančine kako treba živjeti obzirom na godišnje doba, jelo i pilo, probavu, gibanje i mirovanje, spavanje i bdijenje, duševna uzbuđenja, spolni život, lijekove i puštanje krvi. Osobitu je pažnju posvetio prehrani. Dominko savjetuje da treba izbjegavati meso, jaja, mlijeko i t. d., dakle preporuča — kako bismo mi danas rekli — dijetu siromašnu bjelančevinama. Kao važne faktore zdravlja spominje gimnastiku i obilno kupanje. Propisi za lijekove, koje donosi Dominko u ovom svojem konziliju, veoma su opsežni i šaroliki, točno u stilu arabističke polipragmazije. Literarni izvori za njegove recepte su Avicenin Kanon i Rhazesov Continens. Medikamentozna je terapija u prvom redu purgirajuća. Dominko osobito preporuča (i to na temelju vlastitih iskustava) pijenje vode iz ljekovitih izvora u Porretti kraj Bologne.

3. Rukopisi u Rimu

U dva srednjovjekovna kompilatorna sastava u rimskim kodeksima nalaze se izvaci iz Dominkovih djela. To su najvjerojatnije fragmenti iz njegove rasprave o liječenju kuge, koja nam dosada nije poznata u izvornom obliku.

U Cod. Casanat. 46 (d. VI. 2) nalazi se na fol. 39^r (fol. LXVIII. orig. folijacije) Dominkov recept za elektuarij protiv kuge.⁷ Recept se nalazi u okviru priručne ljekaruše iz kraja XIV. stoljeća, koja je napabirčena iz raznovrsnih medicinskih rukopisa. Dominkov je propis veoma kratak, pa ga donosim u cijelosti:

Lattouare contra a pistolentia

Lattouario di maestro Domenico da Bologna contra a pistolentia. Rp. Cetonaria, Tormentilla, Dittamo albatro anna drachm. j. Spodi, Ossi di cuore di cerui anna drachm. 5. Çucari albi libr. j. Acqua acetosa, Acqua di scalbiosa aromatica anna drachm. ij.

Nema ništa osobita na tom elektuariju. Nije potrebno isticati, da takva smjesa jednostavnih biljnih droga, šećera i »kosti iz jelenjeg srca« (pod kojim se nazivom svašta prodavalo u srednjovjekovnim ljekarnicama) nije mogla utjecati na tok kuge ili koje druge akutne zarazne bolesti. Međutim, drugi lijekovi onoga vremena nisu bili baš ništa efikasniji. Sigurno je, da taj recept potječe od Dominka Dubrovčanina, iako je njegovu imenu dodan kao pridjevnik samo grad u kojem je stalno živio.

Dominkove upute o terapiji kuge cijenili su ondašnji liječnici; tako je magister Godefrid u XV. stoljeću upotrijebio Dominkova djela, kao najautoritativnija na tom području, kod sastavljanja svojeg traktata o kugi.

Experimenta collecta per Godefridum de Mosendio

Cod. Palat. lat. 1177, fol. 39^r: Hic incipiunt verissima experimenta certissimorum medicine doctorum magistrum Dominici de Raygosa, Arnoldi de Villa Noua, Gherardi de Solo, Petri de Tussiniano, et quorundam aliorum in medendis magis expertorum, collecta per Godefridum de Mosendio.

Taj vatikanski rukopis je opširna kompilatorna rasprava o kugi. U prvom dijelu Godefrid raspravlja općenito o prirodi kuge te o dijagnozi i prognozi, a u drugom dijelu o terapiji kuge. Godefrid se poslužio Dominkovim djelima samo za drugi dio svoje rasprave. Na-

⁷ Isp. Karl Sudhoff, Archiv für Geschichte der Medizin, VI/1912-1913, 333 i Pearl Kibre, cit. dj., 991-992.

žalost, taj nam rukopis ne koristi mnogo za upoznavanje Dominkova opusa, jer se ne može točno utvrditi što je Godefrid uzeo od Dominika, a što od drugih autora. Nesumnjivo se može razabrati, da je Dominko napisao posebno djelo o terapiji kuge.

Kritički pregled svih dosad poznatih Dominkovih djela omogućuje nam zaključak, da su to pretežno školski udžbenici, zapravo skripti sa predavanja, praktično orijentirani priručnici za terapiju najvažnijih bolesti, pa prema tome uglavnom kompilacije, koje se kreću u krugu tada aktualne arabističke medicine, ali u kojima se iznosi i razmjerno mnogo vlastitih iskustava.

Riassunto

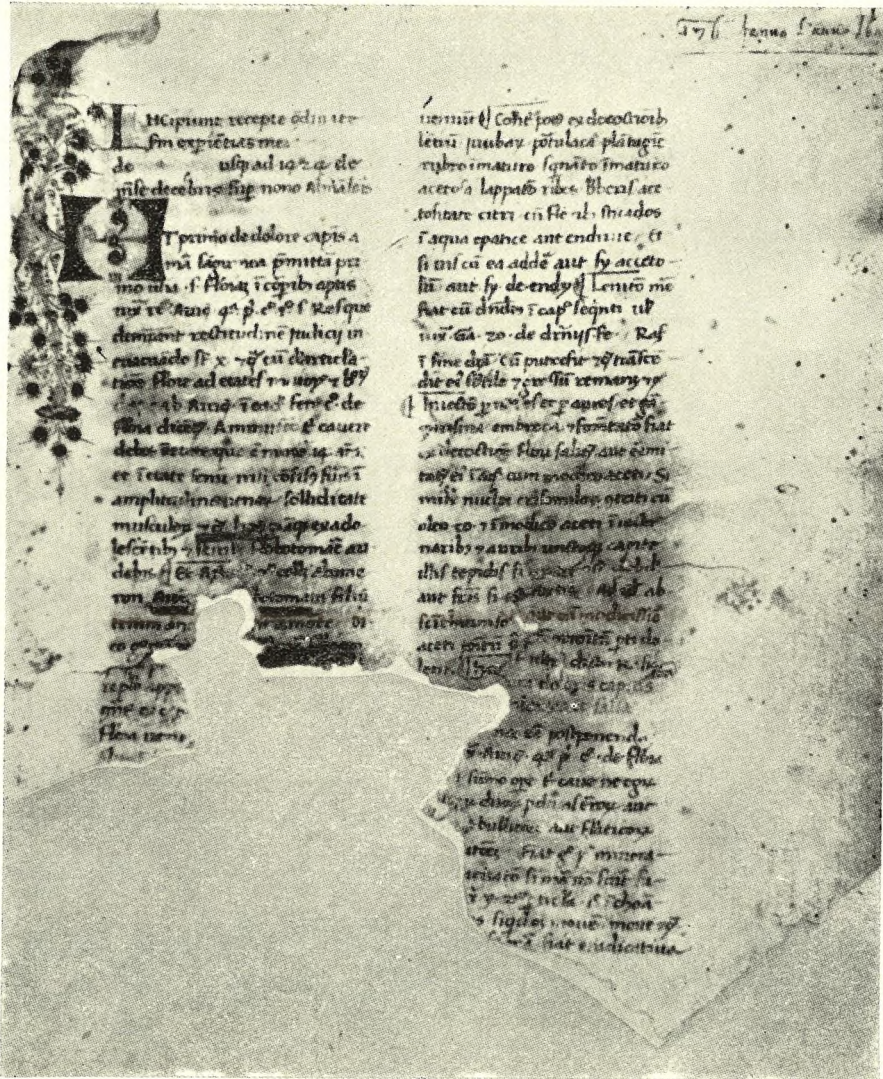
VITA E OPERE DI DOMENICO DA RAGUSA, MEDICO E SCRITTORE MEDIOEVALE

Sulla vita di maestro Domenico da Ragusa possediamo solo pochissime notizie documentate, e queste provengono da tre fonti storiche distinte, cioè: dalle sue opere manoscritte, dai Rotuli dei Lettori dello Studio di Bologna e dai scarsi dati fornitici dall'Alidosi. Riassumendo i risultati delle nostre ricerche, possiamo concludere che maestro Domenico nacque a Dubrovnik (Ragusa) in Dalmazia e non a Ragusa della Sicilia, e che egli trascorse la maggior parte della sua vita a Bologna, ove probabilmente ottenne anche la laurea in filosofia e medicina. Aggregato al Collegio degli Artisti di quella celebre Università nel 1394, vi lesse prima astrologia (1395-96), poi filosofia morale (1397) e finalmente medicina (1398-99). Dopo un intervallo di quindici anni, riprende la lettura di medicina, sempre presso lo Studio di Bologna (1415-21), con lo stipendio annuo relativamente alto di L. 300. Dal 1422 al 1425 insegnò la medicina pratica all'Università di Siena, ma nel 1426 lo ritroviamo di nuovo a Bologna, sempre come Lettore di medicina. Morì in questa città, poco dopo il 1427 ed è sepolto nella Basilica di S. Francesco, luogo di sepoltura di molti altri professori del celebre Studio. Gli successe alla stessa cattedra, suo figlio, maestro Galeotto, ricoprendo la carica dal 1438 al 1453. Nel libro dell'Alidosi Egli figura sotto il nome di Domenico di Galeotto di Rolandi, ma non è dimostrato che avesse veramente questo cognome.

I suoi manoscritti presentemente conosciuti sono tutti descritti e analizzati. La sua opera più importante si trova nella raccolta dei manoscritti della Biblioteca della New York Academy of Medicine. Questo codice contiene le *Recepte super nono Almansoris* (ossia le ricette elencate secondo il nono libro di *Kitab al-Mansuri* di Rhazes), il trattato *De venenis* (un estratto dell'opera omonima di Pietro d'Abano), le *Recepte super tertii Canonis Avicene* (cioè le ricette ordinate secondo i primi sei fen del terzo libro dell'*El-Qanun* di Avicenna) e il trattato *De urinis* (una compilazione scolastica sull'uroscopia). Tutte queste opere furono composte da maestro Domenico a Siena, durante l'anno scolastico 1424-25. Qualche anno prima, nel 1421, Egli compose un ricettario molto interessante, che porta il titolo *Consilium ad curam lapidis et podagre* e si trova nella raccolta dei manoscritti

del medico Niccolò Dati del Visso, custodita nella Biblioteca Riccardiana di Firenze (Cod. Ricc. 1177). Il Nostro è probabilmente l'inventore di un elettuario contra la peste, di cui ricetta si trova nel Codice Casanatense 46. Tutti i manoscritti ora menzionati sono dell'epoca, cioè del '400. Dello stesso periodo è anche l'opera del medico Godefrido, contenuta in un codice della Palatina (Cod. Palat. lat. 1177), in cui, sotto il titolo piuttosto vago di *Experimenta*, si discute sulla peste e sulle altre malattie epidemiche. Però già dall'«incipit» di quest'opera appare chiaramente che essa fu compilata principalmente sui manoscritti di Domenico da Ragusa. Il Nostro scrisse indubbiamente un trattato sulla terapia della peste, del quale, pur essendo forse il suo lavoro più importante, non ci sono pervenuti che pochi frammenti.

Le opere ora descritte non sono altre che le lezioni universitarie di maestro Domenico. Fra esse prevalgono i trattati di terapia, di indole puramente pratica, che non escono dall'orbita della medicina arabistica, in quell'epoca dominante. Pur trattandosi in gran parte di compilazioni poliprammatiche, le sue opere rispecchiano anche i risultati di numerose esperienze personali.

Rukopis Dinka Dubrovčanina u Library of Academy of Medicine u New-Yorku

et est max. In euacuando lapide et si
fructo de calculo hoc mo infallibile
et utamini recessionib in yone et cum
spasagi succubut or die vterum redit
et folijs petri inferulo, scru capmus
ad pimum supuenit tps. xij. aut xv.
diebus. Site nuclei p firoz cu rosu ad
indomi In vino aut sola p equare
nata gplexioez calida zentia gfructudo
aut aliquat In apredo q. rubebas i os
et masticare atq deglutire dmane
et in zentia p duas horas. Hoc fut que
expta fut p me dominicu de Ragusia
de bona. pbicus. Et hoc vltimum
regimen et breue apud me e in
fallibile compilari z. noueb. 1421.

Enema . . . Posui multa ut si interdu vnu de fact
alteru possit hē q. Et sic addo duo E
nemata pta. s vnu factu ex vino
ribolino / aut alio bono vino p z.
plus tepido / Aliud factum gdroptica
capitis acutis / aut yri aut castati
si a no possit hēz. Cu butire 3ij. et
sto camomellino. 3. iij. et 4.

¶ Deo gratias. Finis. Am.